

ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті досліджено проблеми інноваційної діяльності в Україні та обґрунтовано стратегічні пріоритети державної політики щодо підвищення конкурентоспроможності і технологічного оновлення національної економіки.

В статье исследованы проблемы инновационной деятельности в Украине и обоснованы стратегические приоритеты государственной политики относительно повышения конкурентоспособности и технологического обновления национальной экономики.

The article studies the issues of innovative activities in Ukraine and gives reasons for strategic priorities of the government policy towards rising competitiveness and technological advancement of national economy.

інноваційна діяльність, державна політика, конкурентоспроможність, технологічне оновлення

Європейський вибір України і, відповідно, необхідність її інтеграції у високотехнологічне конкурентне середовище зумовили необхідність формування інноваційної моделі розвитку, в якій роль головного джерела довготривалого економічного зростання відіграють наукові надбання та їхнє технологічне застосування, яке дасть можливість, передусім, підвищити конкурентоспроможність економіки, гарантувати їй економічну безпеку та чільне місце в Європейському Союзі за стабільних і високих темпів економічного зростання. Водночас інноваційна модель розвитку має розглядатися як інструмент формування засад інформаційного суспільства в Україні [1].

У вирішенні завдань виходу країни з кризи, забезпечення динамічно стійкого розвитку економіки першочергова роль належить інноваціям, інноваційній діяльності, спроможним забезпечити безперервне оновлення технічної та технологічної бази виробництва, освоєння та випуск нової конкурентоспроможної продукції, ефективне проникнення на світові ринки товарів та послуг. Це потребує реформування всіх сфер суспільного життя, та, перш за все, економіки [2].

Як і вітчизняні, так і зарубіжні вчені, приділяють значну увагу проблемам впливу інноваційних структур на розвиток економіки [3] та активізації інноваційної діяльності в окремих галузях та підприємствах [4, 6], інноваційно-інвестиційній політиці [4–5], а також розробці науково-методичних основ аналізу інноваційної діяльності та оцінки її ефективності [6]. У наукових працях досліджуються різноманітні підходи до управління інноваційним розвитком суб'єктів господарської діяльності [4].

Узагальнення світового досвіду в сфері управління інноваційними процесами та визначення їх структурних елементів, придатних для використання в національній економіці, стає необхідним сьогодні для України. Разом із тим, на відміну від розвинутих країн, які до 85–90% приросту ВВП забезпечують через виробництво та експорт наукомісткої продукції, Україна, посідаючи за кількістю науковців одне з перших місць у світі, поки що розвивається без суттєвого

використання результатів наукових досліджень. Частка вітчизняної наукоміської продукції становить близько 0,1% на світовому ринку високотехнологічної продукції, який оцінюється в 2,5–3,0 трлн дол. США. Україна представлена на цьому ринку переважно продукцією оборонно-промислового комплексу та авіаційної промисловості.

Метою статті є дослідження проблем інноваційної діяльності в Україні та обґрунтування стратегічних пріоритетів державної політики щодо підвищення конкурентоспроможності та технологічного оновлення національної економіки.

Сьогодні економічне змагання за лідерство на світових ринках пов'язується виключно з інноваціями. Більшість індустріально розвинутих країн будує свою стратегію довгострокового зростання, насамперед, на основі переходу на інноваційний шлях розвитку.

У розвинутих країнах світу показник приросту ВВП за рахунок впровадження нових технологій становить 60–90%, тоді як в Україні він складає менше одного відсотка [1].

Незважаючи на зростання за останні 12 років обсягу виконаних науково-технічних розробок у фактичних цінах (з 1111,7 млн грн у 1996 р. до 8538,9 млн грн у 2008 р.), їх питома вага у ВВП неухильно знижується (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт [7]

Рік	Всього, у фактичних цінах	Фундаментальні дослідження	Прикладні дослідження	Розробки	Науково-технічні послуги	Питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у ВВП
	млн грн					%
1996	1111,7	140,6	321,6	606,9	42,6	1,38
1997	1263,4	188,5	309,2	693,7	72,0	1,36
1998	1269,0	205,5	297,5	682,8	83,2	1,22
1999	1578,2	220,5	330,4	918,6	108,7	1,20
2000	1978,4	266,6	436,7	1106,3	168,8	1,14
2001	2275,0	353,3	304,9	1317,2	299,6	1,13
2002	2496,8	424,9	343,6	1386,6	341,7	1,11
2003	3319,8	491,2	429,8	1900,2	498,6	1,24
2004	4112,4	629,7	573,7	2214,0	695,0	1,19
2005	4818,6	902,1	708,9	2406,9	800,7	1,13
2006	5354,6	1141,0	841,5	2741,6	630,5	1,00
2007	6700,7	1504,0	1132,6	3303,1	761,0	0,93
2008	8538,9	1927,4	1545,7	4088,2	977,7	0,90

Протягом останнього десятиріччя майже скоротилася кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки (у 1998 р. їх кількість дорівнювала 1518, у 2008 р. – 1378). Недостатнє фінансування науки викликало відтік висококваліфікованих спеціалістів: чисельність науковців, зайнятих науково-технічною діяльністю, з 1990 р. скоротилася більш, ніж втричі (з 313079 осіб у 1990 р. до 94138 осіб у 2008 р.).

Нестабільна робота та неспроможність швидкої адаптації наукових організацій негативно впливає на інноваційну активність промислових підприємств, які знаходяться також у несприятливих для інноваційної діяльності умовах. Питома вага підприємств, що здійснювали інноваційну діяльність, спрямовану на підвищення технічного рівня виробництва та освоєння продукції в 2008 р.,

складала 13% проти 18% в 2000 р. (табл. 2). Проти 2000 р. на 5% зменшилася питома вага підприємств, що впроваджували інновації, тобто збільшується частка підприємств, що не займаються інноваційною діяльністю.

Таблиця 2

Інноваційна активність в Україні [7]

Рік	Питома вага підприємств, що		Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками				
	займалися інноваціями	упроваджували інновації		Дослідження і розробки	Придбання нових технологій	Підготовка виробництва для впровадження інновацій	Придбання машин та обладнання, пов'язані з упровадженням інновацій	Інші витрати
2000	18,0	14,8	1760,1	266,2	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	14,3	1979,4	171,4	125,0	183,8	1249,4	249,8
2002	18,0	14,6	3018,3	270,1	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	11,5	3059,8	312,9	95,9	527,3	1873,7	250,0
2004	13,7	10,0	4534,6	445,3	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	8,2	5751,6	612,3	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	10,0	6160,0	992,9	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	11,5	10850,9	986,5	328,4	–	7471,1	2064,9
2008	13,0	10,8	11994,2	1243,6	421,8	–	7664,8	2664,0

Беручи до уваги інноваційні процеси в національній економіці у 2008 р. необхідно зазначити, що наявні показники щодо інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні, звичайно, не відображають у цілому інноваційних процесів, проте навіть вони є показовими для характеристики стану інноваційної активності, яка знижується в кількісному обсязі, має обмежений географічний простір, а її інтенсивність вказує на розвиток виробництва із малою часткою доданої вартості (видобування та обробка сировини).

Так, інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1118 підприємств або 11,2% промислових підприємств (у 2005 р. – 1193 підприємств або 11,9%).

Основними напрямками інноваційної активності за видами економічної діяльності були: виробництво коксу та продуктів нафтопереробки – третина підприємств займалися інноваційною діяльністю; машинобудування і хімічна та нафтохімічна промисловість – п'ята частина; металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів – 12,9%; виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 9,4%; целюлозно-паперове виробництво, видавнича діяльність – 7,7%; легка промисловість – 7,3%; оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів – 5,6%; добувна промисловість – 4,8%; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 3,6%. Разом із тим, у розвинутих країнах найбільш інноваційно-активними є такі галузі, як: авіакосмічна, електроніка та виробництво комп'ютерної техніки, фармацевтична галузь [1].

Інноваційна активність регіонів також була досить не однорідною: частка промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю в них, становила від 32,6 до 3,1%. При цьому більша за середню (11,2%) частка інноваційних підприємств була у м. Києві, Харківській, Одеській, Чернівецькій, Івано-Франківській та Вінницькій областях, найменша активність інноваційної діяльності спостерігалася у Рівненській, Сумській та Хмельницькій областях.

Кожне четверте інноваційно активне підприємство витратило кошти на дослідження і розробки, які є одним із необхідних напрямів інноваційної діяльності, обсяг яких становив 1243,6 млн грн у 2008 р. проти 612,3 млн грн у 2005 р.

Лише кожне одинадцяте інноваційно активне підприємство придбало нові технології (нові знання та досягнення), витрати на які становили 421,8 млн грн (у 2005 р. 243,4 млн грн). Кількість закуплених таких технологій становила 697 одиниць, із яких майже кожна друга придбана за межами України.

Наявна структура витрат за напрямками інноваційної діяльності показує, що підприємствами, основним чином, здійснюється діяльність, пов'язана з придбанням основних фондів, виробничою підготовкою та просуванням інноваційної продукції на ринок. Таким чином, більша увага привертається використанню вже існуючих інновацій, менша – створенню нових.

Як і у попередні роки, основним джерелом фінансування витрат на інновації були власні кошти підприємств, частка яких у загальному обсязі фінансування становила 60,6%, проти 87,7% у 2005 р.

Питома вага коштів державного бюджету становила 2,8% обсягу інноваційних витрат, що на 2,3 відсоткових пунктів більше, ніж у 2005 р. Також свої кошти на здійснення нововведень вкладали на підприємствах України іноземні інвестори (1115,4 млн грн).

За видами економічної діяльності найбільше нових технологічних процесів використано у машинобудуванні, у хімічній та нафтохімічній промисловості, у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, у металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів.

У 2008 р. обсяг реалізованої інноваційної продукції становив 5,9% загального обсягу промислової продукції (у 2007 р. – 6,7%). Майже на кожному другому підприємстві, що реалізовувало інноваційну продукцію, її частка у загальному обсязі промислової продукції становила до 10%, майже на кожному четвертому – 10–25%, на кожному сьомому – 25–50%, на кожному п'ятнадцятому – 50–70%, на кожному дев'ятому – понад 70%.

Загалом можна відзначити, що зростання ринкового потенціалу інноваційного розвитку у 2005–2008 рр. відбувалося в основному за рахунок екстенсивних факторів, а саме: зростання масштабів виробництва і реалізації інноваційної продукції при відсутності помітних позитивних змін як у збільшенні частки інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, так і у підвищенні її прогресивності.

Світовий досвід показує, що наявність ринкових відносин – ще не достатня умова швидкого економічного розвитку. В Україні досі не створено технологічні, інституціональні та соціальні передумови для розвитку за інноваційним типом. У країні потрібно створити сприятливий інноваційний клімат, що дозволить включити інноваційну сферу в ринкові відносини. Сьогодні цю умову ще не виконано.

Вихід з кризової ситуації в інноваційній сфері української економіки повинен забезпечуватися через вирішення таких завдань:

- створення передумов для швидкого та ефективного впровадження технічних новинок в усіх сферах діяльності;
 - забезпечення структурно-технологічної перебудови як на рівні окремих підприємств, так і економіки в цілому;
 - збереження і розвиток стратегічного науково-технічного потенціалу в пріоритетних напрямках розвитку;
 - створення необхідних умов для збереження кадрового потенціалу науково-інноваційної сфери, недопущення еміграції висококваліфікованих наукових кадрів;
 - визначення пріоритетних напрямків розвитку досліджень та розробок і забезпечення їх державного фінансування;
-

– застосування нових форм організації інноваційної діяльності, таких як технопарки, технополіси, «інкубатори»;

– заміна існуючої науково-технічної структури мобільними асоціаціями у вигляді малих інноваційних фірм, консалтингових компаній, тимчасових творчих колективів та інших гнучких форм діяльності;

– визначення і реалізація раціональних форм інтеграції науки та освіти, підготовки наукових кадрів і компетентних менеджерів для інноваційної діяльності;

– формування сучасного ринку інформаційної індустрії.

У цьому контексті необхідно підкреслити необхідність державного регулювання інноваційних процесів, що викликано, насамперед, їх зростаючим значенням для економіки і суспільства в цілому. Разом із тим, незавершеність трансформаційних процесів ставить під сумнів можливість стабілізації високих темпів зростання на основі принципів посттрансформаційного розвитку. Це потребує детального осмислення логіки трансформування. Зарубіжний досвід та існуюча практика показують, що під впливом інноваційних процесів змінюється структура економіки. За рахунок зростання ефективності використання ресурсів частина їх вивільнюється і перерозподіляється до інших сфер діяльності. Наприклад, падає частка зайнятих у сільському господарстві – різко зростає частка зайнятих у секторі послуг. До того ж інновації виступають безпосередньою причиною виникнення одних виробництв і галузей, а також поступового відмирання і зникнення інших. Інновації змінюють і економічну організацію суспільства. З'являються нові елементи у спектрі основних господарських структур (наприклад, венчурні фірми), трансформується зміст їх взаємозв'язків. Відбуваються зрушення у структурі та реалізації різноманітних форм власності. Розвиваються технології управління. Вертикальні впливи дедалі більшою мірою доповнюються горизонтальними зв'язками. Відповідно змінюється і зміст власне державного регулювання економіки, що відбувається за рахунок істотного впливу інституціональних механізмів [8].

Стратегічною метою розвитку інноваційної діяльності та формування інноваційної економіки в нашій країні на найближчу перспективу повинен стати комплексний розвиток вітчизняних виробництв та регіонів до рівня їх конкурентоспроможності в світі.

Головна мета державної політики у напрямі забезпечення конкурентоспроможності, на відміну від традиційної промислової політики, повинна полягати у створенні сприятливих рамкових умов та інтенсифікації зусиль у тих сферах, де існують провали вільного ринку. По-перше, це ефективна макроекономічна політика, спрямована на зменшення рівня інфляції і збільшення свободи економічних агентів через зниження ставок податків, а також антимонопольна політика. По-друге, це заходи, що ведуть до більш високої конкурентоспроможності, і їх роль полягає в підтримці та оновленні національних інституцій (законодавство, система суспільних і приватних інституцій, що забезпечують економічне і соціальне життя, прозорість дій уряду тощо). По-третє, це структурна політика із активізацією високотехнологічних виробництв разом із діями уряду в напрямку посилення всієї економіки (розвиток інфраструктури, захист навколишнього середовища, освіта, наукові дослідження та розробки) [1].

Аналіз результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців [1, 2, 8, 10] свідчать, що сьогодні стратегічними пріоритетами державної політики щодо підвищення конкурентоспроможності та технологічного оновлення національної економіки є:

1. Забезпечення макроекономічної стабільності.
 2. Підвищення ефективності державного управління (колективних державних послуг).
 3. Розвиток людського капіталу та покращання якісного складу трудових ресурсів.
-

4. Розвиток підприємництва.

5. Розвиток фінансових ринків.

6. Підвищення технологічного рівня виробництва (у тому числі, розвиток нових форм взаємодії підприємств – зі створенням численних інноваційних та еко-інноваційних кластерів; розвиток експортного потенціалу та імпортозаміщення, запровадження європейських принципів державного ринкового нагляду за додержанням вимог щодо безпеки продукції та послуг).

7. Підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів.

8. Підвищення продуктивності аграрного сектору економіки, забезпечення стабільного функціонування ринків продовольства та продовольчої безпеки держави.

9. Розвиток інфраструктури (нарошування транзитного потенціалу держави, модернізація та оновлення основних фондів і рухомого складу авіаційного, автомобільного, залізничного, морського та річкового транспорту, поширення інформаційно-комунікаційних технологій).

10. Стабілізація і поліпшення екологічного стану території України з метою переходу до сталого (екологічно збалансованого) розвитку, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

Усі ці пріоритети можуть бути забезпечені шляхом створення національної інноваційної системи як нової ефективної структури управління науково-технічною сферою країни. Побудова принципово нової національної інноваційної системи, адаптованої до вимог ринкової економіки, буде стимулювати зростання конкурентоспроможності продукції українських підприємств, створить умови для подолання слабкого місця вітчизняної прикладної науки – відсутності зв'язку між освітою, наукою і виробництвом, а також стане каталізатором інноваційної активності, особливо в сфері наукомісткого підприємництва [12].

Основним напрямками формування національної інноваційної системи повинні бути:

- створення сприятливого економічного і правового середовища (сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату);
- формування інноваційної інфраструктури;
- вдосконалення механізмів державного сприяння комерціалізації результатів наукових досліджень та експериментальних розробок.

Основними елементами при цьому будуть:

- генерація знань;
- освіта і професійна підготовка;
- виробництво продукції та послуг;
- інноваційна інфраструктура, включаючи фінансове та інформаційне забезпечення.

Усі ці елементи повинні об'єднуватися через чітку та послідовну державну інноваційну політику.

Проведене дослідження та аналіз сучасних тенденцій розвитку економіки провідних країн світу свідчить, що створення інноваційної економіки є стратегічним напрямом розвитку нашої країни у XXI ст. На жаль, вітчизняна практика підтримки інноваційної діяльності є недостатньо ефективною. Отже, вдосконалення державної інноваційної політики повинно відбуватися у напрямі збагачення їх інструментарію.

Список використаної літератури

1. <http://h.ua/rubric/2/1/>
2. Исмаилов Т.А. Инновационная экономика – стратегическое направление развития России в XXI веке / Т.А. Исмаилов, Г.С. Гамидов // <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/515>

3. Семиноженко В. Технологические парки Украины: первый опыт формирования инновационной экономики / В. Семиноженко // Экономика Украины. – 2004. – № 1. – С. 16–21.
4. Данько М. Проблеми прогнозування інноваційно-технологічного розвитку економіки / М. Данько // Економіка України – 2000. – № 5. – С. 35–40.
5. Патон Б. Інноваційний шлях розвитку економіки України / Б. Патон // Вісник НАН України. – 2001. – № 2. – С. 11–16.
6. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком суб'єктів господарської діяльності у нестабільному ринковому середовищі: дис. ... д-ра екон. наук: 08.06.03 / С.М. Ілляшенко. – Суми, 2000. – 412 с.
7. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Каракай Ю. Роль держави у стимулюванні інноваційної діяльності / Ю. Каракай. // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 14–21.
9. http://iee.org.ua/files/alushta/13-matyushenko-perspektyvy_stv.pdf
10. Геєць В. Інноваційні перспективи України: монографія / В. Геєць, В. Семиноженко. – Х.: Константа, 2006. – 272 с.
11. Матюшенко І.Ю. Перспективи створення національної інноваційної системи в Україні / І.Ю. Матюшенко // http://iee.org.ua/files/alushta/13-matyushenko-perspektyvy_stv.pdf

Надійшло до редакції 3.03.2010.